

A pénzügyi kultúra és fejlesztési lehetőségei a magyar és nemzetközi szakirodalom tükrében

Zentai Péter – Molnárné Prof. Dr. Kovács Judit

ABSZTRAKT: A pénzügyi jóllét eléréséhez emelni kell a pénzügyi kultúra szintjét, ugyanakkor a pénzügyi kultúra értelmezése sem a nemzetközi szakirodalomban, sem pedig a magyar viszonylatban nem egységes. A magyar szakirodalomban az egyéni és a társadalmi szintű elkülönítése sem egyértelmű. Ennek megfelelően szakirodalmi áttekintést végeztünk: angol nyelven a „financial literacy” kifejezést tartalmazó tanulmányokat dolgoztunk fel, magyar nyelven megvizsgáltuk, hogy mely kifejezések terjedtek el a „financial literacy” megfelelőiként, és ezek mentén (pl. pénzügyi kultúra, pénzügyi műveltség, pénzügyi tudatosság) elemeztük a kapcsolódó szakirodalmat. A tanulmányunkban megalkotott elméleti modellben a pénzügyi kultúrát újszerűen konceptualizáljuk, és az egyéni szint megragadására a pénzügyi kulturáltság fogalmának bevezetését ajánljuk. A magyar pénzügyi kultúra vonatkozásában a magas pénzügyi tudás gyakran alacsony pénzügyi viselkedéssel párosul. A hagyományos pénzügyi képzések mellett a pénzügyi viselkedés alakításában érdemes lehet a viselkedési közgazdaságtani eszközöknek is megfelelő teret hagyni, mivel ezek az eszközök közvetlenebb hatást gyakorolhatnak az emberek mindennapos pénzügyi viselkedésére.

KULCSSZAVAK: pénzügyi kultúra, pénzügyi képzés, nudge, pénzügyi jóllét

JEL-KÓDOK: A13, D03, D91, G41, I22

DOI:

Bevezetés

A mindennapi pénzügyi készségek és képességek birtoklása a mai összetett világunkban éppolyan alapvető fontosságú a boldoguláshoz, mint amilyené az írni és olvasni tudás elsajátítása vált a könyvnyomtatás elterjedése után (Anthes, 2004). A 2008-as pénzügyi válság új korszakot nyitott a pénzügyi kultúra iránti figyelemben, amit tovább erősítettek a COVID-járvány és az orosz-ukrán háború által előidézett gazdasági nehézségek. Ezek az események egyértelműen megmutatták, hogy a pénzügyek terén a folyamatos alkalmazkodás elengedhetetlen. Az alapvető ismeretek mellett kiemelkedően fontos ezek mindennapi gyakorlatban való alkalmazásának képessége és

a pénzügyekre vonatkozó felelősségteljes attitűd, amely elvezethet a mindennapokban megélt pénzügyi jólléthez, pénzügyi biztonsághoz (Hung et al., 2009). Az államnak és a pénzügyi intézményeknek felelősségük van abban, hogy az állampolgárok pénzügyi kultúráját emelje pénzügyi képzéseken és a pénzügyi viselkedést közvetlenül befolyásoló beavatkozásokon keresztül.

A pénzügyi kultúra fejlesztésének legelső lépése annak meghatározása, hogy mit is értünk pénzügyi kultúrán. Ez azért sem egyértelmű, mert sem a nemzetközi, sem pedig a magyar szakirodalomban nincs erre egységesen elfogadott meghatározás. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a különböző definíciók a pénzügyi kultúra más-más aspektusát ragadják meg. Magyar vonatkozásban a terminológia sajátja, hogy sok esetben eltérő tartalmú szavak kerülnek szinonimaként használatra akkor, amikor pénzügyi kultúráról beszélünk. Tanulmányunk célja, hogy a magyar és nemzetközi szakirodalom áttekintése révén támogassuk a magyar kutatókat a téma jobb megértésében, valamint a szerzők által kidolgozott pénzügyi kultúra elméleti modell segítségével, illetve egy, a pénzügyi kultúra szerzők általi meghatározásával további iránymutatást nyújtsunk. Tanulmányunk második része áttekinti a különféle pénzügyi képzési programokat és azok hatékonyságát nemzetközi viszonylatban és Magyarországon.

Pénzügyi kultúra meghatározása a nemzetközi szakirodalomban

A nemzetközi szakirodalomban igen szerteágazó a pénzügyi kultúra meghatározása. A fogalmat először 1997-ben a Jumpstart Coalition for Personal Financial Literacy használta (Stolper és Walter, 2017). Ez egy amerikai egyesült államokbeli nonprofit szervezet, amelynek célja „egy stratégiai terv létrehozása az óvodás kortól a főiskoláig tartó iskolai pénzügyi tananyag minőségének és mennyiségének növelése érdekében” (Jumpstart honlapja). A témában 2009-ben jelentős szakirodalmi áttekintést végző Hung és munkatársai is erre építették a meghatározásukat, amely összhangban van az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) megfogalmazásával is. A meghatározás így szól: „Az alapvető gazdasági és pénzügyi fogalmak ismerete, valamint az a képesség, hogy ezeket az ismereteket, és egyéb pénzügyi készségeket, hatékonyan használjuk a pénzügyi eszközeink kezeléséhez egy élethosszig tartó pénzügyi jóllét elérése érdekében.” (Hung et al., 2009, 12. o.).

A jelenség értelmezése idővel számos új alakzattal bővült. Hung és szerzőtársai (2009) szerint az észlelt tudás is befolyásolja a pénzügyi viselkedést, a tényleges tudástól függetlenül. Parker és szerzőtársai (2008) a pénzügyi magabiztosságra hívták fel a figyelmet, amely vizsgálatuk szerint előre jelzi a nyugdíjmeztakarítási és befektetési viselkedést. Lown (2011) arra mutatott rá, hogy az énhatékonyságnak milyen fontos a szerepe a pénzügyi viselkedésben, és kifejlesztette a pénzügyi énhatékonysági skálát (FSSES), amely a pénzügyi viselkedés mérésére szolgál. A pénzügyi énhatékonyság azt mutatja, hogy az egyén mennyire érzi magát képesnek a pénzügyei ke-

zelésére és a megfelelő pénzügyi döntések meghozatalára. Lown szerint a pénzügyi énhatékonyság azt tükrözi, hogy az egyén milyen mértékben bízik saját képességeiben a pénzügyi helyzete irányításában, és mennyire képes kezelni a pénzügyi kihívásokat, mint például a költségvetés tervezése, megtakarítások kezelése vagy váratlan kiadások finanszírozása.

Egy 71 tanulmányt áttekintő átfogó kutatásban Huston (2010) arra jutott, hogy a tanulmányok 72 százalékában nem került meghatározásra a pénzügyi kultúra. Megállapította, hogy a pénzügyi kultúrával foglalkozó kutatások az alábbi három területre helyezték a hangsúlyt: a pénzzel kapcsolatos ismeretek, a pénz időértéke, a vásárlóerő és a személyes pénzügyekhez kapcsolódó számviteli fogalmak (1); a pénzzel kapcsolatos intertemporális döntések: egyrészt a kölcsönök, másrészt a befektetések, vagyis a jelenbeli erőforrások jövőbeli használatra való megtakarítása (2); az erőforrások védelme biztosítási termékek vagy más kockázatkezelő technikák révén (3). Ennek alapján Huston (2010) a pénzügyi kultúra egy nagyon rövid meghatározását javasolta, mivel a fogalom lényege, hogy egyszerre tükrözze a megértést és a használatot: „a pénzügyi kultúra mérése során azt határozzuk meg, hogy milyen jól tudja az adott egyén megérteni és használni a személyes pénzügyeihez kapcsolódó információkat” (Huston, 2010, 306. o.).

Jelen cikk szerzői az alábbi meghatározást javasolják: a pénzügyi kultúra a pénzügyi ismeretek elsajátítását és gyakorlati alkalmazását jelenti, amelynek kulcsfontosságú eleme a pénzügyi énhatékonyság, mivel ez segít az egyéneknek a tudatos és sikeres pénzügyi döntések meghozatalában. Tanulmányunkban indokoljuk, hogy a pénzügyi énhatékonyságnak miért tulajdonítunk kitüntetett jelentőséget a pénzügyi kultúra definiálásában.

Pénzügyi kultúra elkülönítése a kapcsolódó fogalmaktól, befolyásoló tényezői

A pénzügyi kultúrát el kell különíteni a számolási készségektől és az intelligenciától. Noha a jobb kognitív képességekkel rendelkező emberek gyakran magasabb pénzügyi kultúrával rendelkeznek (Christelis et al., 2010; Stolper és Walter, 2017), de ez nem jelenti azt, hogy teljes átfedés lenne a kettő között. A pénzügyi kultúrának egyéb dimenziói is vannak (Lusardi et al., 2010). A magasabb IQ-val rendelkező egyének komplexebb pénzügyi portfóliókat alakítanak ki, jobban kezelik a kockázatokat, és hatékonyabb pénzügyi döntéseket hoznak, még az olyan tényezők kiszűrése után is, mint a vagyon, a jövedelem vagy az életkor (Grinblatt et al., 2011).

A pénzügyi kultúra számos szociodemográfiai tényezővel mutat összefüggést, mint például a kor, a nem, az iskolai végzettség, a családi háttér és a jövedelem. A hivatkozott vizsgálatok gyakran elkülönítve vizsgálják ezeket a tényezőket, így nem derül fény az esetleges összefüggésekre közöttük. Kor tekintetében a kutatások kimutatták, hogy a legfiatalabb (18–24 éves) és legidősebb (60 év feletti) csoportok pénzügyi kultúrája a legalacsonyabb (Xiao et al., 2015; Finke et al., 2011). Ennek oka, hogy a fiatalok még nem halmoztak fel elég tapasztalatot, az idősek pedig a kognitív hanyatlás

miatt nem tudják kellőképpen érvényesíteni a megszerzett tapasztalatukat. A nemek közötti különbségek is meghatározók: a férfiak átlagosan magasabb pénzügyi tudással rendelkeznek, mint a nők (Agnew és Harrison 2015; Hung et al., 2009; Lusardi et al., 2010), amellyel együtt jár a nők alacsonyabb pénzügyi jóléte (Fonseca, 2012). Az iskolai végzettség szintén fontos szerepet játszik: a magasabb végzettségűek hajlamosabbak kockázatosabb, de hosszú távon nyereségesebb pénzügyi döntéseket hozni, például részvényekbe fektetni (Calvet et al., 2007). A családi háttér tekintetében a pénzügyi kultúra összefügg a szülők iskolai végzettségével (Grohmann et al., 2015; Lusardi et al., 2010). A magasabb jövedelemmel rendelkezők jobban kezelik a hiteleiket, például időben törlesztik hitelkártya-tartozásaikat, és újrafinanszírozzák jelzáloghiteleiket, amikor az kedvezőbb feltételekkel elérhető. (Lusardi és Tufano, 2015). A jövedelemmel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a magasabb pénzügyi kultúra eredményezi-e a jobb pénzügyi döntéseket, vagy fordítva. Bucher-Koenen és Lusardi (2011) arra jutottak, hogy a pénzügyi kultúra magasabb szintjén lévő emberek jobban felismerik a nyugdíj-előtakarékosság fontosságát, ezért nagyobb arányban rendelkeznek ilyen számlákkal. Ugyanakkor ennek fordítottja is igaz: a nyugdíj-előtakarékossági számla nyitása, az ezzel járó tervezés növeli az emberek pénzügyi kultúráját.

A pénzügyi kultúra fogalomhasználatának magyar jellegzetességei

A magyar szakirodalmak is a pénzügyi kultúra összetettségét hangsúlyozzák, és azt, hogy a pénzügyi kultúrának nincs egységes definíciója. A legtöbb meghatározás magában foglalja a pénzügyi információk gyűjtését, felhasználását, rendszerezését, valamint az ezekre alapozott személyes döntéshozatalt (Kovács et al., 2014).

Hergár és szerzőtársai (2024) áttekintő tanulmánya alapján a hazai kutatások többsége a pénzügyi kultúra különböző társadalmi csoportokban betöltött szerepét vizsgálja, különös tekintettel a pénzügyi tudatosságra, a pénzügyi döntésekre és az ezeket befolyásoló tényezőkre. A tanulmány alapján a kutatások több nagy csoportba sorolhatók. Első a pénzügyi műveltséget és tudatosságot központba emelő tanulmányok. Ezek a vizsgálatok az egyének és háztartások pénzügyi ismereteire és készségeire fókuszáltak. Sági és szerzőtársai (2020) a háztartások pénzügyi tudatosságát tanulmányozták, míg Botos és szerzőtársai (2012) a közép-alföldi háztartások konzervatív pénzügyi magatartását és kockázatminimalizálási stratégiáit vizsgálták, kiemelve, hogy sokan a pénzügyi ismereteik hiányosságai miatt nem képesek megalapozott döntéseket hozni. Zsótér és szerzőtársai (2017) tanulmánya az OECD 2010-es és 2015-ös magyar pénzügyi kultúra felmérései alapján vizsgálja a magyar lakosság pénzügyi viselkedésének változásait, megállapítva, hogy 2015-re kevesebb pénzügyi problémával és nagyobb költsékezési hajlandósággal, de alacsonyabb pénzügyi tudatossággal vált jellemezhetővé a lakosság.

A vizsgálatok másik csoportja az tanulók pénzügyi kultúrájának tanulmányozására irányult. Ezek a kutatások a középiskolai és felsőoktatásbeli diákok pénzügyi ismereteire, készségeire és tudatosságára vonatkoznak. Kovács és szerzőtársai (2021)

a középiskolások pénzügyi műveltségével kapcsolatban megállapították, hogy a diákok felületesebb és kevés pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek, amelyeket leginkább a családi környezetből merítenek. A pénzügyi tudás szintje az életkor és a tapasztalatok növekedésével javul, különösen a munkaerőpiaci és hitelezési kérdések terén. Huzdik és szerzőtársai (2014) a felsőoktatásban tanulók pénzügyi kultúráját és kockázatvállalási hajlandóságát vizsgálta, és arra a következtetésre jutottak, hogy a pénzügyi ismereteik nem mindig járnak együtt magas kockázatvállalási készséggel. Kálmán és szerzőtársai (2021) két fázisú, offline kérdőíves felméréssel a pandémia hatását vizsgálták a gazdasági felsőoktatásban részt vevő hallgatók pénzügyi biztonságára. A két adatgyűjtés között zajlott le a Covid-19 járvány első hulláma, ami lehetőséget adott a krízishelyzet modellezésére. A legfontosabb eredményük az volt, hogy a felmérés éve jelentősen befolyásolta a pénzügyi kultúra minden dimenzióját, vagyis a járvány okozta krízis leképeződött a hallgatók válaszaiban.

Irányultak hazai kutatások a vállalkozások pénzügyi helyzetének és képzettségének összefüggésére is. Győri (2018) a kis- és középvállalkozások pénzügyi sebezhetőségét írta le, míg Czeglédi és szerzőtársai (2016) a vállalkozási ismeretek oktatásának hiányosságait tárták fel a magyar felsőoktatásban.

A pénzügyi kultúra társadalmi dimenzióinak tanulmányozása adja a következő fókuszpontot (Hergár et al., 2024). A vizsgált tényezőket számos esetben jelölhetnénk akár a pszichológiai címkével is, például a pénzügyi személyiségtípusok (Németh et al., 2016) vagy a pénzügyi sérülékenységi szint (Németh et al., 2020) leírása kapcsán, amelyet nemcsak az alacsony jövedelem, hanem a költési szokások feletti kontroll hiánya, a vágyak késleltetésének nehézsége és a szerencsében való reménykedés is jelentősen befolyásol. Hegedűs és Lentner (2024) a hofstedei kulturális dimenziók és a pénzügyi kultúra kapcsolatát vizsgálták, megállapítva, hogy a magyar lakosság jelentős része kollektivisták szemléletét vall (pl. pénzügyi döntéseit mások bevonásával hozza meg vagy a pénzügyi döntései meghozásakor figyelembe veszi a tágabb közösség érdekeit). Béres és Huzdik (2012) a pénzügyi kultúra makrogazdasági összefüggéseit vizsgálták, és a pénzügyi ismeretek, a jártasság és a készségek szerepét hangsúlyozták a gazdasági döntéshozatalban.

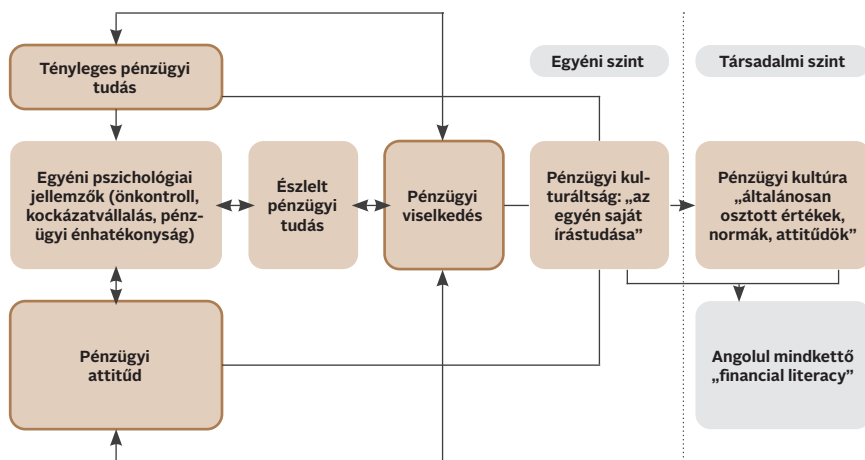
A fiatalok és a pénzügyi digitalizáció adja a következő témacsoportot. Pintér és szerzőtársai (2021) a digitalizáció és a fintech hatását vizsgálták a fiatalok pénzügyi döntéseire, kiemelve a technológia szerepét a pénzügyi kultúra alakulásában. Összességében a kutatások a pénzügyi kultúra különböző szegmenseit fedik le, a személyes pénzügyi tudatosságtól kezdve a vállalkozások pénzügyi kihívásain át a kulturális tényezőkhöz.

A magyar nyelvű publikációban kihívást jelent az eredeti angol „financial literacy” megfelelőjének megtalálása. Az angol financial literacy szó a latin literatus-ból ered, amelynek jelentése: művelt, képzett, olyan ember, aki tud írni-olvasni, ismeri a betűket (latin: littera = betű). A magyar nyelvben számos, legtöbbször szinonimaként használt kifejezés terjedt el: pénzügyi műveltség, pénzügyi kultúra, pénzügyi tudatosság, pénzügyi tájékozottság. A fogalom magyar használatával foglalkozó áttekintésében Csorba (2020) leszögezi, hogy a pénzügyi kultúra és a pénzügyi műveltség között van átfedés, ugyanakkor fontos megkülönböztetni a kettőt. A pénzügyi kul-

túra az általános kultúra fogalomhoz hasonlóan az adott társadalom értékeit, hiteit és normáit jelenti, ez esetben a pénzügyekre vonatkozóan. Ezzel szemben pénzügyi műveltség az egyes emberekre vonatkozó ismeretek, attitűdök (és viselkedés) összessége. Jelen tanulmány szerzői is látják és elismerik Csorba (2020) dilemmáját, viszont úgy érzik, a pénzügyi műveltség erősen tudással kapcsolatos asszociációkat ébreszt. Ennek tükrében megfontolandó egyéni szinten a pénzügyi kulturáltság szó használata, amely kapcsolódik a társadalmi szintű pénzügyi kultúra szóhoz, így jobban igazodik a nemzetközi szakirodalomhoz, ahol az egyéni szintű kulturáltságot és a társadalmi szintű kultúrát ugyanazzal a kifejezéssel jelölik: financial literacy.

A fentiek alapján megalkottuk a pénzügyi kultúra elméleti modellünket (1. ábra), amely a háromkomponensű megközelítést (tudás, attitűd, viselkedés) kibővíti az egyéni pszichológiai jellemzőkkel, az önkontrollal, a kockázatvállalással, a pénzügyi énhatékonysággal és az észlelt pénzügyi tudással. Ezek a pszichológiai tényezők a viselkedés meghatározásában játszanak szerepet, és így hatnak a pénzügyi kulturáltságra. Az ábra hangsúlyozza az egyes komponensek közötti oda-vissza hatást, továbbá szemlélteti, hogy az egyéni szintű pénzügyi kulturáltság hogyan jelenik meg társadalmi szinten a pénzügyi kultúra fogalmában.

1. ábra A pénzügyi kultúra elméleti modellje:

Forrás: Saját szerkesztés. A modell megalkotásakor támaszkodtunk Csorba (2020, 78) és Hung et al., (2009, 12.) munkáira

Pénzügyi képzési programok és azok hatékonysága nemzetközi viszonylatban

Pénzügyi képzési programnak nevezünk minden olyan kezdeményezést, amelynek célja az egyének pénzügyi kulturáltságának növelése információnyújtáson keresztül. Ennek módja lehet formális oktatás, tanfolyam, hivatalos kereteket öltött képzés, de

lehet tervezett módon információ átadása, az „itt és most”-ban történő információ megosztás stratégiájával. Ezen programok végső célja, hogy segítse és motiválja az embereket arra, hogy változásokat érjenek el a pénzügyi viselkedésükben, például, hogy jól átgondolt pénzügyi döntéseket hozzanak (Amagir et al., 2017).

A pénzügyi képzés – az OECD definíciója szerint – „az a folyamat, melynek segítségével az egyének jobban megértik a pénzügyi termékeket és fogalmakat, információk, oktatás és/vagy objektív tanácsadás segítségével fejlesztik készségeiket és magabiztosságukat, így jobban felismerik a pénzügyi kockázatokat és lehetőségeket, megalapozott döntéseket hozhatnak, a pénzügyi jóllétük és biztonságuk növelésére egy jól behatárolható kockázatvállalás mellett” (OECD, idézi: Bárczi, 2015, 103. o.).

Sokat vitatott téma a nemzetközi szakirodalomban a pénzügyi képzések hatékonysága. A témában született egyik legátfogóbb metaanalízisükben Fernandes és szerzőtársai (2014) 168 lapban megjelent 201 tanulmány alapján megállapítják, hogy a pénzügyi kultúra növelésére irányuló beavatkozások hosszú távon a pénzügyi viselkedés esetén mindössze a variancia 0,1 százalékát magyarázzák meg, és ez az alacsony jövedelmű egyének esetén még alacsonyabb. A 201 tanulmányban középiskolai pénzügyi képzés, felnőtteknek szóló tanácsadás, szemináriumok, különféle felnőttoktatások szerepeltek, illetve az információ átadás egyes formái, mint a hírlevél és a kiállítások. Mint minden egyéb képzés hatása, a pénzügyi képzések hatása is csökken az idő múlásával, és hosszú távon (már 20 hónappal a tanfolyam után) még az igen jelentős, több órás képzések hatása is jelentéktelenné válik. Megállapítják, hogy a pénzügyi képzéseknek magasabb hatásuk van a pénzügyi tudásra, mint a tényleges pénzügyi viselkedésre. Tanulmányuk végkövetkeztetése, hogy sokkal eredményesebb az „éppen időben” (az iparban elterjedt „just in time”) stratégia, amikor az egyének akkor kapják meg a pénzügyi képzést, amikor valós döntés előtt állnak, nem pedig teoretikus helyzetekben. Véleményük szerint a mindenkori döntéshozók akkor járnak el a leghatékonyabban, ha a pénzügyi képzés, a választástervezés és a szabályozás megfelelő kombinációját alkalmazzák.

A fentieket tovább gondolva további javaslatok születtek a pénzügyi képzések kialakítására vonatkozóan: nagyobb hangsúlyt kellene helyezni az olyan készségekre, mint a tervezési hajlandóság, a proaktivitás és a kockázatvállalás (Hadar et al., 2013).

Nehéz helyzetben van tehát a mindenkori döntéshozó a pénzügyi képzéseket illetően, egyrészt annak vonatkozásában, hogyan tehetnék a pénzügyi képzéseket általánosan hatékonyabbá, másrészt hogyan érhetőek el azok az emberek, akik nem szeretnék ezekben a képzésekben önként részt venni. Különösképpen kiemelkedő ez a probléma az alacsonyabb jövedelmi rétegbe tartozó embereknél, akiknek a legnagyobb szükségük lenne az ilyen képzésekre, mégis az ő esetükben a legkevésbé valószínű, hogy saját elhatározásukból részt vennének ilyen képzéseken (Kuhnen és Miu., 2015). Nagy probléma, hogy a hitelfelvétellel kapcsolatos döntések nehezebben befolyásolhatók, mint a megtakarítással kapcsolatosak. Megtakarítási kérdésekkel a magasabb jövedelmi rétegbe tartozó emberek szembesülnek, hiszen nekik van egyáltalán megtakarításuk, amiről dönthetnek. Hitelfelvétellel ezzel szemben minden társadalmi réteg szembesülhet, sőt, az alacsonyabb jövedelműek még gyakrabban (Gatherhood és Weber, 2017; Moore, 2003). Társadalmi szinten nagy probléma, hogy

az ezzel kapcsolatos viselkedés a legnehezebben alakítható a hagyományos pénzügyi képzési eszközök által.

A Kaiser és Menkhoff (2017) által végzett metaelemzések arra mutatnak rá, hogy a pénzügyi képzéseknek fontos szerepe van a pénzügyi kultúra fejlesztésében, bár hatásuk mérsékelt (0,26-os hatásmeghatározás). Továbbá pozitív összefüggést találtak a pénzügyi viselkedéssel (0,09-es hatásmeghatározás), de a képzések hatékonysága jelentős mértékben függ a célcsoporttól, különösen az alacsony jövedelmű vizsgálati személyek esetén, ahol a hatás alacsonyabb. Ezen túlmenően a képzések sikeressége attól is függ, hogy milyen pénzügyi viselkedést céloznak meg: a hitelfelvétellel kapcsolatos viselkedést nehezebb befolyásolni hagyományos pénzügyi képzéssel, mint a megtakarítással kapcsolatosat. Az intenzívebb pénzügyi képzés hatékonyabbnak bizonyul, ha az embereket olyan „tanítható pillanatban” érjük el, amikor konkrét döntéshelyzetben vannak.

Nudge

A pénzügyi oktatás szerepének értékelésénél figyelembe kell venni, hogy bizonyos problémák megoldására lehet, hogy hatékonyabb megoldás az opciók számának csökkentése, vagy a választási lehetőségek egyszerűsítése mint a pénzügyi tudatosság növelése (Lusardi és Mitchell, 2014). Thaler és Sunstein (2010) által bevezetett „döntési architektúra” koncepció azt hangsúlyozza, hogy a fogyasztók döntési környezetének megtervezése, vagyis az elérhető opciók és információk megfelelő strukturálása segíthet abban, hogy könnyebben hozzanak számukra előnyös pénzügyi döntéseket. Ez különösen fontos akkor, ha a pénzügyi választások túl komplexek vagy nehezen átláthatók.

A pénzügyi kultúra alakításában kiemelt lehetőséget biztosítanak a különféle nudge választástervezési eszközök, mint például az alapbeállítások (defaults). A default nudge eszközök segíthetnek az emberek pénzügyi kultúrájának javításában olyan helyzetekben, mint az automatikus nyugdíj-megtakarítási programok, amelyek biztosítják, hogy az egyének akkor is megtakarítsanak, ha nem döntenek aktívan. Emellett a hitelkártya-használók esetében egy olyan alapértelmezett beállítás, ahol a minimális összeg helyett az egész számla automatikusan kiegyenlítésre kerül, segíthet csökkenteni a kamatterheket és növelheti a pénzügyi stabilitást. Ezzel a módszerrel az emberek elkerülhetik a magas kamatozású adósságokat, amelyek gyakran hosszú távú pénzügyi terhet jelentenek. Az automatikus befektetési programok szintén hatékonyak lehetnek. Az emberek hajlamosak késlekedni befektetési döntéseik meghozatalával, különösen, ha kevésbé jártasak a pénzügyek terén. Alapértelmezett automatikus befektetési programok biztosíthatják, hogy az emberek folyamatosan növeljék megtakarításaikat, még akkor is, ha nem hoznak tudatos döntéseket rendszeresen.

Egy másik nudge eszköz az okos alapbeállítás (smart default), ami abban különbözik a sima defaulttól, hogy dinamikusan alkalmazkodik az egyén jellemzőihez vagy a körülményekhez. Figyelembe veszi a felhasználó személyes adatait, mint az élet-

kor, a jövedelem, a kockázattűrés vagy a pénzügyi célok. Például a nyugdíjalapoknál a smart default alapértelmezetten olyan befektetési portfóliót választ, ami az adott életkorhoz és kockázatvállalási hajlandóságához igazodik, és automatikusan átvált egy konzervatívabb stratégiára a nyugdíjhoz közeledve. Így ezek olyan beállítások, amelyek figyelembe veszik az egyéni eltéréseket és preferenciákat, ezáltal segítenek az embereknek személyre szabottabb döntéseket hozni, ami növeli a hatékonyságot és a döntéshozatali folyamatok minőségét (Goldstein et al., 2008).

További kiemelt eszköz lehet az „okos tájékoztatás” (smart disclosures), amely eltér a többi nudge eszköztől abban, hogy az információ hozzáférhetőségére és átláthatóságára összpontosít. Az okos tájékoztatás során a pénzügyi információkat úgy adják át, hogy azok könnyen érthetőek és hasznosak legyenek a felhasználók számára, figyelembe véve a döntési környezetüket. Az okos tájékoztatás célja, hogy a felhasználók jobban megértsék a pénzügyi termékek és szolgáltatások jellemzőit, így informált döntéseket hozhassanak. Például a pénzügyi szolgáltatók online platformjain bemutatathatják a különböző termékek költségeit és kockázatait grafikusan, amely lehetővé teszi az ügyfelek számára, hogy gyorsan összehasonlítsák az alternatívákat. Ennek következő szintje, amikor ezt számítógép által könnyen feldolgozható módon teszik, mely tovább tudja segíteni a döntéshozót (Fernandes et al., 2014). Napjainkban a mesterséges intelligencia még inkább kiemelt lehetőséget biztosít ezen lehetőségek kiaknázására. Az érzelmi és szokástevékenységeknél az információátadással kapcsolatos eszközök azonban kevésbé hatásosak (Lynch és Wood, 2006). Verplanken és Wood (2006), kutatásaikban megállapították, hogy az átmeneti időszakok a legalkalmasabbak a szokásszerű viselkedések megváltoztatására, ami igaz a pénzügyi szokásokra is. Például év elején az emberek az újrakezdésük következtében hajlamosabbak új szokásokat kialakítani, és elkezdni a pénzügyi tervek készítését, pénzügyeik alaposabb nyomon követését, vagy egy új munkahely, egy jelentősebb fizetésemelés, ösztönözheti az embereket arra, hogy átgondolják megtakarítási szokásaikat.

Magyar tapasztalatok a képzések vonatkozásában

Az Állami Számvevőszék 2016-ban vizsgálta a pénzügyi kultúra fejlesztését célzó hazai kezdeményezéseket. Főbb megállapításuk az volt, hogy a pénzügyi képzések túl homogének, a hangsúly szinte teljes mértékben a diákok oktatásán van. A képzések struktúráját problematikusnak találták, a képzéseket pedig rövideknek. Jellemzően elmarad a visszamérés, ami elősegíthetné a képzés módszereinek és struktúrájának folyamatos alakítását, javítását. Következtéseikben megállapítják, hogy hazánkban a pénzügyi képzések elenyésző részben jutnak el a leginkább rászoruló alacsony jövedelemmel rendelkező, munkanélküli társadalmi rétegekhez (Németh et al., 2016). Németh és szerzőtársai 2020-as megismételt vizsgálatuk során megállapították, hogy a pénzügyi kultúrát fejlesztő képzések száma és résztvevői jelentősen növekedtek 2016 és 2020 között, különösen a fiatalok körében, bár az iskoláskorúak továbbra is felülreprezentáltak. A képzések időtartama meghosszabbodott, és a felnőttek szá-

mára is egyre több többnapos program érhető el, amelyek fő célja az egyéni pénzügyi tudatosság és megtakarítási készség fejlesztése. A programok tartalma azonban nem mindig veszi figyelembe a célcsoportok társadalmi és anyagi helyzetét, és a befektetési, valamint vállalkozási ismeretek továbbra is kevésbé hangsúlyosak. Nagy előrelépés, hogy a képzéseken fontos szerepet kapott a pénzügyileg sérülékeny csoportok képzése, ugyanakkor a képzések minőségbiztosítása még mindig gyenge pont, és az eredményesség mérése szintén fejlesztésre szorul (Németh et al., 2020).

A fenti kutatási jelentés minden felsorolt megállapítása figyelemre méltó, azonban a jelen cikk szerzői igen elgondolkoztatónak tartják a fiatalok túlzott arányát a pénzügyi képzéseken. Elismerve, hogy a szemléletmód kialakítása miatt fontos az emberek korai, diákkorban történő pénzügyi edukációja (mint például a PÉNZ7 program által, amely évente mintegy 250 ezer diákot ér el), de a fiatalokra eső túl nagy hangsúllyal kapcsolatban fenntartásokat is megfogalmazhatunk. A pénzügyi képzés egyik legfőbb jellemzője ugyanis az „épp időben” történő tudásátadás. Felnőttek esetében is az a leghatékonyabb módszer, ha olyankor kapják meg a pénzügyi képzést, amikor pénzügyi döntés előtt állnak. Könnyen belátható, hogy a diákok limitált pénzügyi döntésekkel néznek szembe, nehezen érzik át ennek súlyát. Az elképzelt helyzetekben történő döntéshozatal kapcsán levonható tanulságok hatékonysága messze elmarad a felnőtt korban történő valós pénzügyi döntések, dilemmák súlyával. A diákok képzése is sok esetben főleg a tudás és valamilyen szinten az attitűd javítására teszi a hangsúlyt, viszont kevésbé érinti a viselkedést, amelyben a nemzetközi felméréseknél a magyar lakosság a pénzügyi kultúra három eleme közül a legrosszabbul teljesít.

A magyar pénzügyi kultúrára vonatkozó felmérések eredményei

Magyarországon az OECD irányelveivel összhangban rendszeresen mérik a lakosság pénzügyi kultúráját három dimenzióban: a pénzügyi tudás, az attitűd és a viselkedés tekintetében. Az OECD Pénzügyi Nevelés Nemzetközi Hálózata (INFE) 2010-ben végezte az első átfogó adatgyűjtését az erre a célra kifejlesztett mérőeszközével (Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion, Pénzügyi Kultúra és Beilleszkedés Mérésére Kifejlesztett Mérőeszköz), amelyet több alkalommal is megismételt. Hazánk minden ilyen mérésnek része volt: 2010 után 2015-ben, 2018-ban, majd a legutóbbi 2022-ben felvett adatokra épülő és 2023-ban megjelent jelentésnek is. E legutóbbi mérésben Magyarországgal együtt 39 ország vett részt, ebből 20 OECD tagország, összesen közel 70 ezer 18 és 79 év közötti vizsgálati személy.

A legutóbbi felmérés során hazánk pénzügyi tudás tekintetében kiemelkedő eredményeket ért el, a 39 vizsgált ország közül a negyedik helyen végzett, olyan területeken, mint az infláció, az egyszerű és kamatos kamat számítása, valamint a pénzügyi diverzifikáció ismerete. Ezzel szemben a pénzügyi viselkedés terén jelentős hiányosságok mutatkoztak: a felmérés szerint Magyarország az utolsó előtti helyen zárt Jemen előtt, 20 ponttal, amit az elérhető 45 pontból szerzett meg. Így hazánk az összesített pénzügyi kultúra tekintetében a 39 országból 26. helyet érte el.

A pénzügyi viselkedés alacsony pontszáma több tényezőtől adódik. A válaszadók csupán negyede követi nyomon rendszeresen a kiadásait, ami jóval elmarad az OECD átlag 63,2 százalékától. Emellett csak kevesen rendelkeznek bevétel-kiadás menedzselési tervekkel, és a háztartási költségvetés nyomon követése is ritka gyakorlat. Az aktívan megtakarítók aránya is alacsony, mindössze 47,4 százalék takarít meg, míg az OECD-átlag 70,9 százalék. A felmérés azt is kimutatta, hogy a magyarok kevésbé hajlamosak összehasonlítani a különféle pénzügyi szolgáltatókat, vagy segítséget kérni szakértőktől a pénzügyi döntések meghozatalakor. A hosszú távú pénzügyi célok kitűzése szintén hiányzik: a magyar válaszadók mindössze 36,8 százaléka tűz ki ilyen célokat, szemben az OECD 50 százalék-os átlagával. Ugyanakkor a magyar lakosság jól teljesít abban, hogy a számlák időben történő befizetése viszonylag magas szinten van (74,1 százalék), ami közel áll az OECD átlag 83 százalékához. Pozitívumként említhető továbbá, hogy a lakosság 90 százaléka nem vett fel kölcsönt az elmúlt évben, hogy megélhetési költségeit fedezze, ami felülmúlja az OECD 81 százalékos átlagát.

A jelentés egyik kulcsmegállapítása, hogy a pénzügyi tudásbeli előnyök nem párosulnak a megfelelő viselkedéssel. A Pénziránytű Alapítvány szerint a magyar lakosság pénzügyi ismeretei ugyan javultak, de a gyakorlati alkalmazásuk, a pénzügyi döntésekhez szükséges motivációk és tervezési képességek fejlesztésre szorulnak (Pénziránytű, 2023, online sajtóközlemény). Ez az eredmény nem újszerű, már a 2010-es OECD felmérés is hasonló mintázatot mutatott (Jakovác és Németh, 2017). Az 1. táblázatban jól látszik, hogy a magyar eredmények stabil mintázatot mutatnak: pénzügyi tudásban szinte mindig az élmezőnyben végzünk, míg viselkedésben a legvégén, így az átlagos magyar pénzügyi kultúra a középső, harmadik harmadban található.

1. táblázat: A magyar eredmények a többi országgal összevetve az OECD INFE pénzügyi kultúrára vonatkozó nemzetközi felmérésében az egyes alkomponensek megoszlásával

	2010		2015		2018		2023	
	helyezés	decilis	helyezés	decilis	helyezés	decilis	helyezés	decilis
Pénzügyi tudás	1/14	1	14/30	5	9/26	4	4/39	2
Pénzügyi attitűd	4/14	3	3/30	2	3/26	2	17/39	5
Pénzügyi viselkedés	13/14	10	29/30	10	23/26	9	36/39	10
Pénzügyi kultúra	4/14	3	22/30	8	14/26	6	23/39	6

Forrás: Saját szerkesztés az OECD INFE kiadványai alapján.

A tudás és viselkedés közötti kontraszt fontos üzenetet hordoz a döntéshozók számára, hiszen a pénzügyi oktatás további bővítése helyett – amelyre jelenleg a legtöbb pénzügyi képzési program fókuszál – olyan intézkedésekre lenne szükség, amelyek a pénzügyi viselkedés fejlesztésére irányulnak. Egy másik kutatásunk (Zentai és

Kovács, 2024) rámutatott a pénzügyi énhatékonyság jelentőségére a pénzügyi kultúra fejlesztésében. Eredményeink szerint a pénzügyi énhatékonyság növelése kulcsfontosságú, mivel közvetlen összefüggésben van az egyének pénzügyi döntéseinek sikerességével. Kimutattuk továbbá, hogy a pénzügyi énhatékonyság nemcsak közvetlenül áll összefüggésben a pénzügyi viselkedéssel, de más pszichológiai tényezők viselkedéssel való összefüggéseit is közvetíti, az önkontroll, a pénzügyi attitűd és a pénzügyi tudás pénzügyi viselkedéssel való összefüggéseit. A pénzügyekkel való bántani tudással kapcsolatban megélt kompetenciaérzés, vagyis a pénzügyi énhatékonyság, elengedhetetlen tehát a pénzügyi viselkedés irányításában. A nudge eszköztár (Thaler és Sunstein, 2010) mellett a viselkedéstervezési technikák, például a kivitelezési szándékok megfogalmazása (Gollwitzer, 1993) is, hatékony módszerek lehetnek a pénzügyi énhatékonyság növelésére.

Összefoglalás

Jelen kutatásunk keretében bemutattuk a pénzügyi kultúra fogalmát, egyrészt a nemzetközi, másrészt a magyar nyelvű szakirodalomban. Körüljártuk a magyar szakirodalomban kialakult fogalomhasználati nehézséget (Csorba, 2020), és javaslatot tettünk annak feloldására: a pénzügyi kultúra szó használata társadalmi szinten, és a pénzügyi kulturáltság alkalmazása egyéni szinten. A nemzetközi és magyar modellek alapján a szerzők megalkották saját pénzügyi kultúra elméleti modelljüket is.

A vonatkozó szakirodalmat áttekintve tisztáztuk, hogy mi tartozik a pénzügyi kultúra fogalmába, és melyek a kapcsolódó fogalmak. Összefoglalásra került, hogy milyen tényezőkkel áll kapcsolatban a pénzügyi kulturáltság: szociodemográfiai tényezők közül a korrallal (fiatal és idős embereknel) a legalacsonyabb a pénzügyi kulturáltság szintje), a nemmel (férfiak esetében magasabb, mint a nőknél) illetve a végzettséggel, amennyiben az iskolázottabbaknak magasabb a pénzügyi kulturáltsága.

Szakirodalmi áttekintésünk legfontosabb következtetése és egyben javaslata, hogy a jelenlegi pénzügyi oktatási megközelítést, amely nagyrészt a diákokra összpontosít, szükséges kiterjeszteni a felnőtt lakosságra, különösen a veszélyeztetett, társadalmi szempontból leszakadó rétegekre. Ezen csoportok esetében kiemelten fontos a célzott támogatás, mivel pénzügyi sebezhetőségük különösen nagy, és ezzel együtt a pénzügyi tudás hiánya súlyosbítja élethelyzetüket. Bárczi és Zéman (2015) rámutatnak, hogy a pénzügyi kultúra vizsgálatát gyakran csak a pénzügyi ismeretekre szűkítik, miközben figyelmen kívül hagyják a viselkedési és attitűdbeli tényezőket, amelyek szintén jelentős hatással vannak a pénzügyi jólétre és sérülékenységre.

Második javaslatunk, hogy az oktatási megközelítés fókuszát érdemes gazdagítani a viselkedéssel összefüggésben lévő, tudáson túlmutató tényezőkkel. Az OECD kutatásai azt mutatják, hogy miközben a felnőtt magyar lakosság pénzügyi tudása magas szinten áll, ez nem tükröződik megfelelő pénzügyi viselkedésben. Ez rávilágít arra, hogy a puszta tudás nem elegendő a helyes pénzügyi döntésekhez, a viselkedést is formálni érdemes. A pénzügyi énhatékonyságnak, vagyis az egyén pénzügyi dön-

téshozatali képességeibe vetett hitének a növelése különösen jó fejlesztendő célnak tűnik, mivel a pénzügyi énhatékonyság, kulcsszerepet játszik a helyes pénzügyi magatartás összefüggésrendszerében (Zentai és Kovács, 2024).

Végül a hagyományos pénzügyi oktatási programok hosszú távon alacsonyabb hatékonyságával (Fernandes et al., 2014) kapcsolatban azt vetettük fel, hogy a tudatos elsajátítás mellett a viselkedésformálásban megfontolandó a „nudge” eszköztár (alapértelmezett beállítások, okos alapbeállítások, okos tájékoztatás) kiterjedtebb használata, amely lehetővé teszi, hogy az egyéneket egy alkalmas pillanatban egy konkrét pénzügyi döntéshelyzetben terelje a hatékonyabb pénzügyi döntések felé. ■

Irodalom

1. Agnew, S., Harrison, N. (2015): Financial literacy and student attitudes to debt: a cross national study examining the influence of gender on personal finance concepts. *Journal of Retail Consumer Service*. (25) doi: [10.1016/j.jretconser.2015.04.006](https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2015.04.006)
2. Amagir, A., Groot, W., Maassenvandenbrink, H., Wilschut, A. (2017): A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economic education* (17) <https://doi.org/10.1177/2047173417719555>
3. Anthes, W. (2004): Financial illiteracy in America: a perfect storm, a perfect opportunity. *Journal of Financial Service Professionals*, 58(6)
4. Bárczi J., Zéman Z. (2015): A pénzügyi kultúra és annak anomáliái, *Polgári Szemle*.
5. Béres, D., Huzdik, K. (2012): A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten. *Pénzügyi Szemle*, 57(3), 322–336.
6. Botos, K., Botos, J., Béres, D., Csernák, J., Németh, E. (2012): Pénzügyi kultúra és kockázatvállalás a közép-alföldi háztartásokban. *Pénzügyi Szemle*, 57(3), 291–309.
7. Bucher-Koenen, T., Lusardi, A. (2011). Financial literacy and retirement planning in Germany. *Journal of Pension Economics and Finance*. doi:10.1017/S1474747215000311
8. Calvet, L.E., Campbell, J.Y., Sodini, P. (2007): Down or out: assessing the welfare costs of household investment mistakes. *Journal of Political Economy*, 115(5) <https://doi.org/10.1086/524204>
9. Christelis, D., Jappelli, T., Padula, M. (2010): Cognitive abilities and portfolio choice. *European Economic Review*. 54(1) doi: [10.1016/j.euroecorev.2009.04.001](https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2009.04.001)
10. Czeglédi, C., Marosné Kuna, Zs., Kollár, P., Miskolciné Mikáczó, A., Varga, E., Zéman, Z. (2016): A vállalkozói ismeretek oktatásának helyzete a magyar felsőoktatásban. *Polgári Szemle*, 12(1–3), 208–228.
11. Csorba, L. (2020): Pénzügyi kultúra és pénzügyi műveltség, a pénzügyi magatartás meghatározó tényezői. *Pénzügyi Szemle*. 65(1) https://doi.org/10.35551/psz_2020_1_6
12. Fernandes, D., Lynch, J., Netemeyer, R. (2014): Financial literacy, financial education, and downstream financial behaviors. *Management Science*. 10.1287/mnsc.2013.1849.

13. Finke, M. S., Howe, J. S., Huston, S. J. (2011): Old age and the decline in financial literacy *Forthcoming in Management Science*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1948627>
14. Fonseca, R., Mullen, K.J., Zamarro G., Zissimopoulos, J. (2012): What explains the gender gap in financial literacy? *Journal of Consumer Affairs*, 46(1) <http://dx.doi.org/10.1111/j.1745-6606.2011.01221.x>
15. Gathergood, J., Weber, J. (2017): Financial literacy, present bias and alternative mortgage products. *Journal of Banking and Finance*, 78, 58-83. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2017.01.022>
16. Goldstein, D. G., Johnson, E.J., Herrmann, A., Heitmann, M. (2008): Nudge your customers toward better choices. *Harvard Business Review*, 86(12)
17. Gollwitzer, P. M. (1993): Goal Achievement: The Role of Intentions. *European Review of Social Psychology*, 4(1), 141-185. <https://doi.org/10.1080/14792779343000059>
18. Grinblatt, M., Keloharju, M., Linnainmaa, J. (2011): IQ and Stock Market Participation. *The Journal of Finance*. 66. 2121 - 2164. [10.1111/j.1540-6261.2011.01701.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2011.01701.x).
19. Grohmann, A., Kouwenberg, R., Menkhoff, L. (2015): Childhood roots of financial literacy. *Journal of Economic Psychology*. 51:114,133. [doi: 10.1016/j.joep.2015.09.002](https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.09.002)
20. Györi, Á. (2018): Kis- és középvállalkozások pénzügyi sérülékenysége. *Közgazdasági Szemle*, 65(3), 240-258. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.3.240>
21. Hadar, L., Sood, S., Fox, C.R. (2013): Subjective knowledge in consumer financial decisions. *Journal of Marketing Research*. 50(3) 303-316. <https://doi.org/10.1509/jmr.10.0518>
22. Hegedűs, Sz., Lentner, C. (2024): Examining financial literacy and the financial aspects of Hofstede's four-factor culture model in Hungary. *Revista Mexicana De Economía Y Finanzas Nueva Época*, 19(1), 1-20, e963. <https://doi.org/10.21919/remef.v19i1.963>
23. Hergár, E., Kovács, L., Németh, E. (2024): A pénzügyi kultúra helyzete és fejlődése Magyarországon. *Hitelintézeti Szemle*, 23(1), 5-28.
24. Hung, A., Parker, A.M., Yoong, J. (2009): Defining and measuring financial literacy. *RAND Corporation*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1498674>
25. Huston, S. J. (2010): Measuring financial literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296,316. [doi:10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x](https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x)
26. Huzdik, K., Béres, D., Németh, E. (2014): Pénzügyi kultúra versus kockázatvállalás empirikus vizsgálata a felsőoktatásban tanulóknál. *Pénzügyi Szemle*, 59(4), 476-488.
27. Jakovác K., Németh E. (2017): A pénzügyi kultúra fejlesztésének nemzeti stratégiái: Tapasztalatok és tanulságok. *Pro Publico Bono - Public Administration*, 5(1), 196-211.
28. Jump\$tart Coalition for Personal Financial Literacy. Online: <https://www.jumpstart.org/who-we-are/about/history/>
29. Kaiser, T., Menkhoff, L. (2017): Does financial education impact financial literacy and financial behavior, and if so, when? *The World Bank Economic Review*, 31(3) <https://doi.org/10.1093/wber/lhx018>

30. Kálmán, B., Bárczi, J., Zéman, Z. (2021): A Covid-19 első hullámának hatása a gazdasági felsőoktatásban tanuló hallgatók pénzügyi biztonságára. *Pénzügyi Szemle*, 66(3), 368–389. https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_3_3
31. Kovács, P., Kuruczleki, É., Rácz, T. A., Lipták, L. (2021): A magyar középiskolások pénzügyi kultúrájának vizsgálata az elmúlt 10 évben Econventio-teszt alapján. *Pénzügyi Szemle*, 66(2), 179–198. https://doi.org/10.35551/PSZ_2021_2_1
32. Kovács, P., Révész, B., Ország, G. (2014): A pénzügyi kultúra és attitűd mérése. *Marketing megújulás: Marketing Oktatók Klubja 20. Konferenciája előadásai* (pp. 439-447). <http://acta.bibl.u-szeged.hu/57388/>
33. Kuhnen, C. M., Miu, A. C. (2015): Socioeconomic status and learning from financial information (Working Paper No. 21214). *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.3386/w21214>
34. Lown, J. (2011): Development and validation of a financial self-efficacy scale. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 22. <https://doi.org/10.1037/t69132-000>
35. Lusardi, A., Mitchell, O. S. (2014): The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
36. Lusardi A., Tufano P. (2015): Debt literacy, financial experiences, and over-indebtedness. *Journal of Pension Economics and Finance*, 14(4) [doi:10.1017/S1474747215000232](https://doi.org/10.1017/S1474747215000232)
37. Lusardi, A., Mitchell, O., Curto V. (2010): Financial literacy among the young. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2). [doi:10.1111/j.1745-6606.2010.01173](https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01173)
38. Lynch, J.G., Wood, W. (2006): Special issue editor's statement: Helping consumers help themselves. *Journal of Public Policy and Marketing*, 25 <https://doi.org/10.1509/jppm.25.1.1>
39. Moore, D. (2003): Survey of financial literacy in washington state: knowledge, behavior, attitudes, and experiences. *Technical Report 03-39*. <http://www.dfi.wa.gov/news/finlitsurvey.pdf>
40. Németh, E., Béres, D., Huzdik, K., Zsótér, B. (2016): Pénzügyi személyiségtípusok Magyarországon – kutatási módszerek és primer eredmények. *Hitelintézeti Szemle*, 15(2), 153–172. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/nemetherzsebet-beres-daniel-huzdik-katalin-zsoter-boglarka.pdf>
41. Németh, E., Zsótér, B., Béres, D. (2020): A pénzügyi sérülékenység jellemzői a magyar lakosság körében az OECD 2018-as adatainak tükrében. *Pénzügyi szemle* https://doi.org/10.35551/psz_2020_2_8
42. Németh, E., Jakovác, K., Mészáros, A., Kollár, P., Várpalotai, V. (2016): Pénzügyi kultúra fejlesztési programok felmérése. *Állami Számvevőszék*. ISBN 978-615-5222-12-2.
43. Németh, E., Vargha, B., Beke, A., Tordai, H., Domokos, K. (2020): Pénzügyi Kultúra fejlesztési programok felmérése – összehasonlító elemzés 2016–2020. *Állami Számvevőszék*. EL-3032-001/2020.
44. OECD (2024): OECD International Network on Financial Education. Online: <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-international-network-on-financial-education.htm>

45. Parker, A.M., Yoong, J., Bruine de Bruin, W., Willis, R. (2008): (Over)confidence and economic behavior. *Paper presented at the Conference on Understanding Economic Decision-Making*. Jackson, WY.
46. Pénziránytű (2023): A magyarok pénzügyi tudása a nemzetközi élbolyban van, ám meg kell tanulnunk a gyakorlatban is alkalmazni az ismereteket. Sajtóközlemény. Online: <https://penziranytu.hu/magyarok-penzugyi-tudasa-nemzetkozi-el-bolyban-van-am-meg-kell-tanulnunk-gyakorlatban-alkalmazni-az>
47. Pintér, É., Bagó, P., Berényi, L., Molnár, L., Deutsch, N., Pintér, T. (2021): How do digitalization and the Fintech phenomenon affect financial decision-making in the younger generation? *Acta Polytechnica Hungarica*, 18(11), 191–208. <https://doi.org/10.12700/APH.18.11.2021.11.11>
48. Sági, J., Vasa, L., Lentner, C. (2020). Innovative solutions in the development of households' financial awareness: A Hungarian example. *Economics Sociology*, 13(3), 27–46. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2020/13-3/2>
49. Stolper, O.A., Walter, A. (2017): Financial literacy, financial advice, and financial behavior. *Journal of Business Economics*, 87(5), <https://doi.org/10.1007/s11573-017-0853-9>
50. Thaler, R. H., Sunstein, C. R. (2010): *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.
51. Verplanken, B., Wood, W. (2006): Interventions to break and create consumer habits. *Journal of Public Policy and Marketing*, 25(Spring) <https://doi.org/10.1509/jppm.25.1.90>
52. Xiao, J. J., Chen, C., Sun, L. (2015): Age differences in consumer financial capability. *International Journal of Consumer Studies*, 39, <https://doi.org/10.1111/ijcs.12205>
53. Zentai, P., Kovács, J. (2024): A pénzügyi énhatékonyság szerepe a pénzügyi viselkedés alakításában. Elbírálás alatt, beküldve a Magyar Pszichológiai Szemlébe
54. Zsótér, B., Németh, E., Luksander, A. (2017): A társadalmi-gazdasági környezet változásának hatása a pénzügyi kultúrára. *Pénzügyi Szemle*, 62(2), 251–266.